

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

УДК(UDC)94:[930.25+025.12](497.2)

ЯКІМОВА А. М.

**М. ДРАГОМАНОВ І УКРАЇНСЬКА ЕМІГРАЦІЯ
(ЗА ЛИСТАМИ М. МАНДРИКИ ДО І. ШИШМАНОВА)**

У статті йдеться про ставлення міжвоєнної української політичної еміграції до видатного діяча українського національного відродження М. Драгоманова крізь призму листів Микити Мандрики до відомого болгарського вченого, етнографа, літератора, політичного діяча і дипломата Івана Шишманова. Листи зберігаються у Науковому архіві Болгарської Академії наук.

Проаналізовано і вперше оприлюднено два листи М. Мандрики та уривок з листа представників Центрального союзу українських студентів до І. Шишманова. Вони ілюструють зацікавлення української еміграції науковою спадщиною М. Драгоманова, свідчать про співпрацю у цій справі з І. Шишмановим. Охарактеризовано громадсько-політичне середовище української еміграції у Чехословаччині, роль Микити Шаповала у заснуванні українських вищих навчальних закладів і наукових інституцій у цій країні та його ставлення до М. Драгоманова.

Ключові слова: М. Драгоманов, М. Мандрика, українська еміграція, українське національне відродження, І. Шишманов.

Останні роки життя відомого мислителя, філософа, етнографа, історика і публіциста Михайла Петровича Драгоманова (1841-1895) були пов'язані з Болгарією. Український вчений прибув до Софії на запрошення Міністерства освіти. Своєю невтомною працею вчений зробив вагомий внесок у становлення та розбудову вищої освіти Болгарії. У 1889-1895 рр. у Софії він очолював кафедру історії Вищої школи - першого вищого навчального закладу Болгарії, перейменованого згодом на Софійський університет імені Св. Клімента Охридського.

Дещо раніше до Софії прибула його старша донька - Лідія, яка одружилася з болгариним Іваном Шишмановим (1862-1928). Здобувши університетську освіту, її чоловік спочатку працював у Міністерстві освіти, а з 1894 р. - у столичній Вищій школі.

20 червня 1895 р. після тяжкої хвороби Михайло Драгоманов помер. Його поховали на Софійському центральному кладовищі. Згідно із заповітом дружини вченого - Людмили Михайлівни, Лідія й Іван Шишманови успадкували його архів [1, л. 64]. Подружжя неодноразово опрацьовувало його, надавало у користування дослідникам, публікувало окремі матеріали. Невдовзі після смерті Івана Шишманова Лідія Михайлівна передала архіви батька і чоловіка Болгарській академії наук. Нині документальні матеріали з архіву М. Драгоманова зберігаються у фонді професора І. Шишманова у Науковому архіві Болгарської академії наук.

Якімова Антоніна Миколаївна - виконавчий директор Спільки українських організацій Болгарії "Мати Україна".

Міжвоєнна українська еміграція з шаною і повагою ставилася до Михайла Петровича Драгоманова. Для неї він був видатним діячем українського національного відродження, «котрий усебічно і науково обґрунтував самобутність історико-культурного розвитку українського народу в контексті світової історії та його закономірне прагнення до незалежності» [2, с. 11]. Її представники у Болгарії ретельно доглядали за могилою вченого, поставили на його могилі пам'ятник [3], який восени 1932 р. урочисто освятили [4, с. 110-111]. Завдяки зусиллям української еміграції частина архіву М. Драгоманова була викуплена Українським науковим інститутом у Варшаві та видана у 1937 р. [5].

У софійський період, зокрема, М. Драгоманов написав свої останні праці з української національної справи: «Чудацькі думки про українську національну справу» та полемічні «Листи на Наддніпрянську Україну» до Б. Грінченка.

Українська еміграція не менш шанобливо ставилася і до професора І. Шишманова - відомого болгарського вченого, україніста, етнографа, літератора. Чимало документів із фонду І. Шишманова свідчать про його зв'язки з українською еміграцією. Частина з них стосується М. Драгоманова. В еміграції І. Шишманову писали Д. Дорошенко, О. Шульгин, М. Грушевський. Серед епістолярію - два листи Микити Мандрика (1886-1979), написані 1925 р. з Праги.

Микита Іванович Мандрика - український літературознавець, публіцист, дипломат, поет, громадський діяч. Вищу освіту, яку розпочав ще на початку 1900-х років у Києві, продовжив 1922-1925 рр. у Софійському університеті в Болгарії. У 1925 р. в Українському вільному університеті в Празі йому було присвоєно науковий ступінь доктора права. Займався науковою діяльністю, викладав міжнародне право й історію дипломатії, був науковим секретарем Українського соціологічного інституту, за дорученням якого 1928 р. переїхав до США, наступного року - до Канади.

У першому листі, датованому 15 червня 1925 р., інформуючи про стан української еміграції в Чехословаччині, Микита Мандрика звернув увагу І. Шишманова на те, що в Празі - «мізку української еміграції» - він не знайшов «єдиного, об'єднуючого національно всіх українців центру». М. Мандрика зробив висновок: «...на яку небудь об'єднанню, а значить - національно загальну, акцію політичну наша еміграція не здатна, хоч саме її існування і культурна праця є вже сама по собі політичним чинником» [5, л. 1]. Микита Іванович детально охарактеризував культурну працю української еміграції в Празі, звертаючи особливу увагу на постать Микити Шаповала (1882-1932), зараховуючи його до «людей великої ініціативи» [6, л. 1гр].

Микита Юхимович Шаповал - громадсько-політичний діяч, публіцист, соціолог, поет, лісівник за фахом. Він був членом Української Центральної Ради, секретарем Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Будапешті (1919-1920). Перебуваючи в еміграції жив у Празі. Маючи приятні стосунки із президентом Чехословаччини Томашем Масариком (1850-1937), розгорнув жваву громадсько-політичну і культурну діяльність, був головою Українського громадського комітету (1921-1925), співзасновником Української господарської академії в Подебрадах та Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова в Празі, організатором і керівником Всеукраїнського робітничого союзу в Чехословаччині та Українського соціологічного інституту

в Празі, видавцем і редактором місячника «Нова Україна» (1922-1928). У науковому світі Микита Шаповал отримав визнання як вчений-соціолог. Йому, першому серед українців, присвоїли науковий ступінь доктора соціології (березень 1929 р.) і вчене звання професора. Під його керівництвом Український соціологічний інститут став поважним центром соціологічної науки у світі. У складі інституту працювало 35 академіків (21 дійсний член), які були авторами десятків ґрунтовних наукових видань та публікувалися на сторінках наукового часопису «Суспільство».

За словами М. Мандрики, Микиті Шаповалу належала ідея створення у Чехословаччині трьох українських вищих навчальних закладів, а «остатнім його твором є “Український Соціологічний Інститут” - наукова установа для широких студій над суспільством» [6, л. 1гр]. Підкреслюючи, що Микита Шаповал є «глибоким Драгоманівцем», М. Мандрика зупинився на його ідеї подальшого розвитку ідеології українського руху, в основу якої М. Шаповал поклав ідеї Т. Шевченка та М. Драгоманова. М. Мандрика вбачав у цьому заслуги науки соціології, до якої, на його думку, М. Шаповал «прийшов через Драгоманова (і почасти через Масарика)» [6, л. 2]. Як теоретик українського національного руху М. Драгоманов вважав, що український рух має бути політичним і розвиватися в європейському руслі, а майбутній державний лад в Україні має будуватися на засадах громад. М. Шаповал дотримувався думки, що «політичний український рух мусить бути виключно глибокодемократичним», а побудова державного ладу в Україні має базуватися на «утворенні національних сил для повного обслуговування всіх національних потреб народу - господарських і культурних, бо без цього ніколи не настане визволення народу і не наступить момент можливості утворіння вільних громад, вільного суспільства» [6, л. 2].

Перший лист М. Мандрики є доказом вираженого ставлення української еміграції в Празі до науково-теоретичної спадщини М. Драгоманова та прагнення українських учених-емігрантів до подальшої її розробки. Щодо самої професури, то М. Мандрика звернув увагу І. Шишманова «на одну характерну рису цієї діяльності: це одшкрібування московської штукатурки з скрижалів історичної істини. Як колись у Св. Софії в Царгороді будуть зшкрібать турецьку штукатурку з інкрустації та фресок візантійських майстрів, як змивали і змивають... нові тексти щоб відкрити дорогоцінні старі, - так зараз почалося вже одшкрібування й змивання українськими вченими всього того, що тенденційно-імперіалістична московська рука віками замазувала своєю штукатуркою та чорнилами» [6, л. 2гр]. В Царгороді - сьогоднішньому Стамбулі, вже зшкресли штукатурку з фресок візантійських майстрів і показують їх туристам, в чому переконалася і автор цих рядків. Щодо українських учених, то їм у цій справі пощастило менше - вони ще й досі продовжують свою нелегку і кропітку роботу з встановлення історичної істини. До цього прагнув і Михайло Драгоманов.

У другому листі від 23 липня 1925 р. М. Мандрика звертається до І. Шишманова за допомогою в отриманні віз для групи українських студентів, які на канікулах планували відвідати Болгарію й покласти вінки на могилу «нашого первоучителя суспільної солідарности», «великого українця Михайла Драгоманова». М. Мандрика зауважив, що така акція

покаже, «що й українці вміють шанувати своїх великих людей, своїх сподвижників і мучеників за високі ідеї; воно покаже й те, що в землі Вашій «хубавій» зберігається і частина святощів Українського народу» [6, л. 4]. М. Мандрика підкреслив, що звертається до І. Шишманова як до «нашого заступника і оборонця» [6, л. 4гр]. Саме таким впродовж багатьох років українські емігранти бачили відомого болгарського вченого, учня і послідовника професора Михайла Драгоманова.

У фонді І. Шишманова зберігається лист українських студентів, адресований болгарському вченому, з проханням посприяти в отриманні віз для поїздки в Болгарію. Листи студентів і М. Мандрики датовані 23 липня 1925 р. Ймовірно, вони були надіслані І. Шишманову одночасно.

Листи М. Мандрики свідчать про тісний зв'язок української еміграції в Празі з болгарським ученим І. Шишмановим - авторитетним знавцем української справи і спадкоємцем (разом з дружиною Лідією Драгомановою-Шишмановою) і ревним охоронцем архіву Михайла Драгоманова. Листи засвідчують прагнення української еміграції зберегти архівну спадщину М. Драгоманова, опрацювати його творчий доробок, вшанувати пам'ять великого українця.

Подані нижче листи публікуються вперше. Вони опрацьовані згідно з археографічними правилами видання історичних джерел. При переданні текстів документів збережено їхні лексичні й орфографічні особливості. Скорочені слова розкрито у квадратних дужках. Поняття, назви та прізвища осіб пояснюються у коментарях, що подані наприкінці публікації.

1. Научен архив на Българска Академия на науките (НА БАН), ф. 11К (Иван Шишманов), оп. 1, а. е. 461.

2. Сохань Павло. Б.Д. Грінченко - М.П. Драгоманов: діалоги про українську національну справу / Павло Сохань // Джерела з історії суспільно-політичного руху в Україні 19 - поч. 20 ст. - Випуск I / НАН України, Інститут української археографії. - К., 1994.

3. Більш детально про це див.: *Власенко В. М.* З історії встановлення пам'ятника М. Драгоманова в Софії / В.М. Власенко // Българска україністика. - 2012. - Бр. 2. - С. 126-135 / Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/29360>

4. Степовик Дмитро. Скульптор Михайло Парашук. Життя і творчість [Текст] / Дмитро Степовик / Вид-во Канадського інституту українських студій, Альбертський університет. - Едмонтон - Торонто - Київ, 1994. - 227 с.

5. Архів Михайла Драгоманова: Листування Київської Старої Громади з М. Драгомановим (1870-1895 рр.). - Варшава, 1937.

6. НА БАН, ф. 11К, оп. 3, а. е. 899, л. 4.

References

1. Nauchen arhyv na Bългарска Akademyja na naukyte (NA BAN), f. 11K (Yvan Shyshmanov), op. 1, a. e. 461.

2. Sohan' Pavlo. B.D. Grinchenko - M.P. Dragomanov: dialogy pro ukrai'ns'ku nacional'nu spravu / Pavlo Sohan' // Dzhherela z istorii' suspil'no-politychnogo ruhu v Ukrai'ni 19 - poch. 20 st. - Vypusk I / NAN Ukrai'ny, Instytut ukrai'ns'koi' arheografii'. - K., 1994.

3. Bil'sh detal'no pro ce dyv.: Vlasenko V. M. Z istorii' vstanovlennja pam'jatnyka M. Dragomanova v Sofii' / V.M. Vlasenko // Bългарска ukraynistyka. - 2012. - Br. 2. - S. 126-135 / Rezhym dostupu: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/29360>

4. Stepovyk Dmytro. Skul'ptor Myhajlo Parashhuk. Zhyttja i tvorchist' [Tekst] / Dmytro Stepovyk / Vyd-vo Kanads'kogo instytutu ukrai'ns'kyh studij, Al'berts'kyj universytet. - Edmonton - Toronto - Kyi'v, 1994. - 227 s.

5. Arhiv Myhajla Dragomanova: Lystuvannja Kyi'vs'koi' Staroi' Gromady z M. Dragomanovym (1870-1895 rr.). - Varshava, 1937.

6. NA BAN, f. 11K, op. 3, a. e. 899, l. 4.

Лист М. Мандрики до І. Шишманова

15.VI.1925, Praha

Високоповажаний Пане Професоре.

Тільки от тепер рішив написати Вам. Знаю, що Ви могли здивуватися моїй надто довгій мовчавці і навіть віднести її до моєї негречности. І справді, Ви були такі ласкаві і до мене і потім, по моїм від'їзді, до моєї дружини, що з мого боку було б неопростеною негречністю, хоч на час забути це все. Але я не писав, і не писав умисне з двох причин: 1) не міг писати доки в мене не складеться правдиве представлення про нашу еміграцію в Ч[ехо]-С[ловаччині], але на це треба багато часу; 2) не міг писати доки не виконаю мінімуму першої частини свою програму. От це все я зміг к сьогоднішньому. Сьогодні я вже можу сказати, що таке є наша еміграція і її праця і сьогодні можу сказати, що перший уступ свою програму я виконав.

Після свого прибуття до Праги я натурально сподівався знайти єдиний, об'єднуючий національно всіх українців центр. Але, як це не дивно для цього мізку української еміграції - Праги, такого центру я знайти не зміг. Укр[аїнська] еміграція представилася мені нашим безмежним степом з розкиданими по цьому великому просторі хуторами; кожний хутор живе своїм життям, а центру, авторитетного для всіх хуторів, нема. [Це мені нагадало нашу стародавню історичну епоху, коли в княжу добу (VIII-XIII вв) українська земля представляла з себе велику сумму окремих, самостійних земель без міцного центру, і це мене наводить на думку, що це є наша характерна національна риса]. Вся ця наша еміграція (між иншим великої інтелектуальної вартости) розбилася на групки (хуторі); з самостійним у кожній політичним програмом і методом спасіння України. Я розмовляв з багатьма видатнішими людьми, розмовляв і з рядовими, і виніс переконання, що з'єднати цей пісок неможливо: нема відповідного цементу; одні не терплять думок других. Отже, моє переконання, що на яку небудь об'єднанню, а значить - національно загальну, акцію політичну наша еміграція не здатна, хоч саме її існування і культурна праця є вже сама по собі політичним чинником. Як бачите, з цього боку, я песиміст (надії покладаю на наш демос там - дома), за те я оптиміст що до культурної праці тутешньої нашої еміграції. З цього боку я поділив би її на три таких частини: 1) люде великої ініціативи; 2) люде наукового фаху, що вчать і 3) люде, що вчать. До першої категорії я залічую групу Микити Шаповала. Ініціативі цього видатного діяча належить майже все. Це він перший зрозумів, що укр[аїнська] еміграція мусить перше всього вчитися, щоб понести своєму темному народові світ і техніку знання. Це він підняв перший думку про Укр[аїнську] Господар[ську] Академію і з великими труднощами провів її у життя, хоч його чинили перешкоди свої-же (між иншим де-хто з старих професорів); це він підняв думку і перевів її в життя про Укр[аїнський] Університет; він збудував і Педогогичн[ий] Інститут імени Мих[айла] Драгоманова. Ці три великі укр[аїнські] школи утворив він серед безлюддя і в атмосфері злісного скептицизму. Він покликав до праці стару професуру, утворив нову, молоду (простим призначенням до організаційного комітету і шляхом дальнішого виховання при катедрах), заставив людей знаючих, - як він каже, - учитися учити, а студентів учитися учитися. І справді,

перші не тільки учаться учить, але багато з них уже й навчилися цьому і навіть написали чимало наукових книг, про які вперше ми й не мріяли. І тепер, після кількох літ, уже не можна сказати, що ми не маємо університет[етських] сил, що ми не маємо професорів. Це вже визнають і чужинці і навіть росіяне, що є примушеними фактами життя поставитися до нас з повагою. Не будь утворено цих трьох високих шкіл - ми б zostалися і надалі «хуторянським дядьком» під панськими ворітьми культурної Європи. От в цьому велика заслуга Микити Шаповала. Зараз до нього в опозиції всі ці три школи (більшість професори), але це нічого, бо школи працюють автономно, важно було їх поставити на рельси. [Опозиція викликається політичними поглядами, а головню тому, що п[ан] Шаповал, як людина виключної ініціативи, має рішучий, нездатний на компроміси характер]. На цьому праця п[ана] Шаповала не спинилася, вона йде далі. Остатнім його твором є «Український Соціологічний Інститут» - наукова установа для широких студій над суспільством. Я не буду тут писати про програмі праці Інституту, бо я певний, що п[ан] Шаповал його Вам надішле, а скажу про друге, що може кинути світ і на ідеї Інституту. П[ан] Мик[ита] Шаповал є глибоким Драгоманівцем. Взавши за вихідну точку для ідеології укр[аїнського] руху ідеї Шевченка, він на другий ступінь для розвитку цієї ідеології бере ідеї Драгоманова, а з відсилить прямує і до третього ступіня, який мусить стати логічним розвитком ідей Драгоманова. На мій погляд, третій такий ступінь п[ан] Шаповал уже напрімів, і в цьому йому допомогла наука соціології. До неї він прийшов через Драгоманова (і почасти через Масарика). Коли з ідей Драгоманова виникає, що україн[ський] рух мусить стати політичним і йти звичайним європейським руслом, а майбутній державний лад Україн[аїнського] народу мусить вирости на принципі громад, то п[ан] Шаповал, на підставі нової, але тепер уже досить розвиненої, науки соціології, каже далі: 1) що політичний укр[аїнський] рух мусить бути виключно глибокодемократичним, навіть соціалістичним згідно з соціальною структурою укр[аїнського] народу і 2) що будування державн[ого] ладу Укр[аїнського] народу мусить іти шляхом, який вказує та-же наука соціології, а саме: утворіння національних сил для повного обслуговування всіх націон[альних] потреб народу - господарських і культурних, бо без цього ніколи не настане визволення народу і не наступить момент можливості утворіння вільних громад, вільного суспільства (зараз українці на Україні складають з себе тільки верству хліборобів та робітників, а торгівля, промисловість, фінанси, адміністр[ація] і т[ому] п[одібне] в руках чужинців, що ставить хлібороба і робітника в залежле, безпомічне становище). Отже, до тих великих основ україн[ської] ідеології, які дав Мих[айло] Драгоманов, цим додається, в розвиток їх, нова ще основа «інтегральне» визволення україн[ського] народу од експлоатації чужими національностями, визволення шляхом утворіння національних сил для повного задоволення всіх націон[альних] потреб. Цей елемент в основах нашої ідеології має велике практичне значіння, бо вносить надзвичайну в неї ясність, при якій зразу же стає очевидною абсурдність (реальна незбуточність) ідей будь-якої України. Бо справді ідея націон[альної] укр[аїнської] держави при дотеперішній соціальной структурі, коли над укр[аїнським] народом економічно панують

чужі національності, мимо того, що ялова (порожня), ще й незбутня: скільки б ми не прикривали прокази гарною одежою - тіло буде гнись. Таким чином п[ан] Шаповал ставить своїм завданням примусити всіх свідомих українців науково підходити до ідеї відбудови національної держави, а не з одними шапками в руках та сантіментальними фразами.

Боюсь, Пане Професоре, що багато написав, а ясности в цьому мало, але тішу себе, що Ви і з неясних моїх слів побачите, що саме я хотів сказати.

До другої категорії я відношу нашу, досить численну, професуру, яка погано-добре, але з енергією і завзяттям веде свою працю. Кожна наша академічна інституція робить колосальне діло. Я не буду казати про звичайне ведення курсів, про видання наукових книг і т. п. Це все є супроводом академічної діяльності. Я зверну тільки Вашу увагу на одну характерну рису цієї діяльності: це одшкрібання московської штукатурки з скрижалів історичної істини. Як колись у Св[ятій] Софії в Царгороді будуть зшкрібать турецьку штукатурку з інкрустації та фресок візантійських майстрів, як змивали і змивають [...] нові тексти щоб відкрити дорогоцінні старі, - так зараз почалося вже одшкрібання й змивання укр[аїнськими] вченими всього того, що тенденційно-імперіалістична московська рука віками замазувала своєю штукатуркою та чорнилами. Уже й тепер є чимало цінних праць в цьому напрямі в області не тільки історії, але й історії права, культури і т. п. Багатий матеріал для цього дають і праці більш об'єктивних рос[ійських] вчених; укр[аїнським] вченим застається тільки використовувать їх в належний спосіб, щоб укр[аїнський] студент мав можливість дивитися на речі своїми власними очима, а не через московські окуляри.

Ото ж, мимо взагалі блага освіти, українські студенти (третья категорія по моєму) одержують ще й благо національного виховання. Вчаться вони добре і до дому повернуться людьми культурними і знаючими.

В цьому всьому й є основа мого великого оптимізму що до нашої тутешньої еміграції. Нехай між нею нема згоди в політичних думках, нехай вона живе хуторами, але вона вся обернута в величезну школу і вчиться: частина вчиться вчить, частина вчиться яко студенти. Не менш трьох тисяч чоловік дасть нам Чехо-Слов[аччина] європейськи і національно освічених людей.

Тепер щодо моєї програми. Мені треба було здобути докторант нашого університету. В Празі я всього три місяці. Коли викинуть місяць на всякі хатні турботи, то залишилося всього 2 міс[яці] щоб підготувитися до іспитів. Добре, що так звана наукова праця мною була написана ще в Болгарії, я за ці два місяці і оце іспити закінчив. Але розуміється, що я не мав ні минутки часу на щось друге. Тим часом, виконуючи доручіння «Молодого Слав[янського] Д[ружест]ва¹», я пробував тут утворити організацію при допомозі і болг[арських] діячів. Був з цього приводу у проф[есора] Міхалчева². Він був дуже гречним, ласкавим, але з мотивів тактичних не радив мені поспішатися. Тим часом треба було мені вивчити місцеві обставини, а потім з Софії прийшли сумні звістки про нещастя в катедралі, і я не міг уже торкатися питання про організацію славянського д[ружест]ва до більш слушного часу. Все ж думки не залишаю. Дружина моя доїхала гаразд; зараз почуває себе добре; де в чому мені допомагає.

Всі Ваші доручіння я виконав радо і негайно. Знаю, що п[ан] проф[есор] Шульгін³ Вам писав, про других не можу сказати; можу тільки засвідчить, що всі з великою радістю прийняли Ваші привітання. Щодо книг «Нов[ої] Укр[аїни]»⁴, то я зараз же по прибутті сказав кому треба, обіцяли вислати. Але сьогодні зустрів одного з був[шої] редакції і довідався, що книги ще не послані через те, що нема кому. Я знову настоював, і мені обіцяно їх неодмінно вислати. Тепер я вже вільніший і буду навідуватися; отже стежитиму щоб вислали.

Скучно нам в гомонливій та закуряній Празі за світлою й тихою Софією! До Болгарії ми звикли як до рідної країни, і те лихо, що одвідало Вашу дорогу вітчизну, тяжким болем обізвалося в нашій душі. Тішимо себе надією, що Болгарія вийде переможницею з цього лиха і заживе світлим і гарним життям.

Бувайте ж здоровенькі! Сердечне вітання од моєї дружини. Вона й я щиро і сердечно вітаємо шановну пані Лідію Михайлівну.

З глибокою повагою до Вас

Микита Мандрика

Адреса наша:

Praha III. Šeříkova ul. 4

Ukrajín. Sociolog. Ustav.

НА БАН, ф. 11К, оп. 3, а. е. 899, л. 1-3.

Лист М. Мандрики до І. Шишманова

23.VII.1925, Прага

Високоповажаний Іване Дмитровичу.

Гадаю, що листа мого, висланого через п[ана] проф[есора] М. Паращука⁵, Ви одержали, а тому в цьому листі про наші загальні справи писати не буду, бо вони власне й не змінилися. Зараз дозволяю турбувати Вас, Високоповажаний Іване Дмитровичу, в одній спеціальній справі. На канікули наші студенти роз'їжджаються на екскурсії в різні місця, а разом з тим одна група, в дев'ять чоловік, хотіла б завітати до Болгарії, щоб заманіфестувати свою приязнь до Вашого братнього народу, зав'язати тісніші зв'язки з Вашою молоддю і також положити на дорогу нам могилу великого нашого первоучителя суспільної солідарности, Михайла Драгоманова, вінки од українського громадянства в Чехословащині. Вам не треба писати, яке велике значіння матиме ця екскурсія для нас українців та і для майбутніх наших взаємовідносин з Болгарією, а себ-то, виходить для болгар. Екскурсія українського студентства покаже, що не тільки є студентство Польщі, Росії і т[аке] и[нше], що екскурсія до Болгарії маніфестує прояв культурности свого народу і його симпатії до Болгарії, - екскурсія ця покаже, що і Український народ живе, діє і що росте й виховується його молодий культурний авангард. В зустрічах з болгарським суспільством буде заманіфестовано, що і Український народ є справжнім щирим і безкорисним другом народу болгарського; що він не шукає як другі, тої чи іншої гегемонії - чи то славянської, чи то якої іншої. Положіння вінка на могилу великого українця Мих[айла] Драгоманова покаже перед цілою Болгарією, що й українці вміють шанувати своїх великих людей, своїх сподвижників і мучеників за високі ідеї; воно покаже й те, що в землі Вашій «хубавій»⁶ зберігається і частина святощів Українського народу.

Але цій групі студентів не пощастило здобути віз від Вашого тутешнього консула, бо він сказав, що йому урядом заборонено давати візи, а що треба звертатися з проханням у Софії. Отже студенти та їх Союз думали довго над тим, кого їм прохати в Софії, щоб не турбувати Вас, але, на жаль, не змогли найти кого небудь з українців, бо за останні кілька місяців ніхто з них і словом не обзивається до Праги, хоча з відсилей писано багато. Таким чином Союз студентства вирішив дозволити собі таку сміливість і прохати Вашої ласкавої допомоги в здобуттю дозволів на в'їзд екскурсії. Разом з сим і я дозволяю собі сердечно прохати Вас, як нашого заступника і оборонця; допомогти нашій молоді зробити оце велике діло. Я навіть гадаю, що Ви можете доручити все це зробити кому нібудь з видніших українців у Софії: п[ану] проф[есору] Паращукові, Орлову⁷ чи другим. Ми не можемо до них звернутися, бо вони мовчать, і ми не знаємо, чи вони навіть є. Разом з тим можна передати цю справу й Младежскому Слав[янському] Д[ружест]ві, на чолі якого стоїть п[ан] Стефчев. До нього могли-б Ви ласкаво заслати п[ана] Колесниченка⁸ (і він нічого не пише, хоч йому я писав кілька разів). Звертаємося ще прямо до Вас і тому, що, очевидно, треба авторитетного заступництва, щоб одержати дозвіл Вашого уряду.

Сердечно прохаю Вас, Глибокоповажаний Іване Дмитровичу, ласкаво й великодушно вибачити всі ці турботи, що Вам чинимо. Ми всі так глибоко Вас поважаємо і так цінімо Ваш дорогий для науки час, що не турбували-б Вас ніколи, коли-б могли без сього обійтися.

Щире вітання Глибокоповажаний Лідії Михайлівні. Дружина моя шле Вам сердечні привітання й найкращі побажання.

З глибокою повагою до Вас

М. Мандрика

НА БАН, ф. 11К, оп. 3, а. е. 899, л. 4-4гр.

Уривок з листа українських студентів до І. Шишманова

Центральний Союз Українського студентства⁹

Прага 23 липня 1925

До Високоповажного Пана Професора Івана Дмит[ровича]
Шишманова в Софії

Вельмишановний Пане Професоре!

Управа Центрального Союзу Українського Студентства дозволяє собі цим звернутися до Вас із ось яким проханням:

Група українських студентів Чеських високих шкіл, зложена з 9 чоловік, бажає цього року підчас літніх ферій відбути екскурсію до Болгарії під проводом лектора Української Господарської Академії в Подебрадах, п[ана] інж[енера] Терпила, щоб пвзнати на місці Ваш край, народ, його культуру, навязати тісніші зв'язки з Вашим студентством та в 30-ліття смерті Великого Українця Михайла Драгоманова положити вінець на його могилу від Українців в Чехословаччині...

НА БАН, ф. 11К, оп. 2, а. е. 585, л. 16.

Примітки

¹Дружество (болг.) - товариство.

²Міхалчев Димитр (1880-1967) - болгарський філософ, дипломат, професор, член БАН. У 1923-1927 рр. - посол Болгарії в Чехословаччині, 1934-1936, 1944-1946 - в СРСР. У 1944-1947 - президент БАН.

³Шульгин Олександр (1889-1960) - український громадсько-політичний діяч, дипломат, професор. У 1917 - член Української Центральної Ради, генеральний секретар міжнародних справ, 1918 р. - посол УНР в Болгарії, з 1920-х років - в еміграції. Член Уряду УНР в еміграції, професор Українського вільного університету в Празі.

⁴«Нова Україна» - громадсько-політичний та літературно-мистецький часопис, що виходив у 1922-1928 рр. в Празі. Засновник і головний редактор - Микита Шаповал.

⁵Парашук Михайло (1878-1963) - український і болгарський скульптор, громадський діяч, професор. З початку 1920-х років жив у Болгарії, був керівником низки громадських організацій української еміграції.

⁶Хубава (болг.) - гарна.

⁷Орлов Іван - український військовий і громадський діяч, журналіст в Болгарії. З початку 1920-х років - в еміграції. Один із керівників Українського культурного товариства, філії Українського національного козацького товариства та Союзу українських організацій в Болгарії.

⁸Імовірно, Колесниченко Володимир - український громадський діяч в еміграції у Болгарії. З початку 1920-х років - в еміграції. Один з керівників Українського культурного товариства в Болгарії.

⁹Центральний союз українського студентства (ЦЕСУС) - громадська організація студентів українського походження поза межами УСРР (УРСР).

Якімова А. Н.

исполнительный директор Союза украинских организаций Болгарии "Мать Украина"

М. ДРАГОМАНОВ И УКРАИНСКАЯ ЭМИГРАЦИЯ (ПО ПИСЬМАМ Н. МАНДРЫКИ И И. ШИШМАНОВУ)

В статье речь идет об отношении межвоенной украинской политической эмиграции к выдающемуся деятелю украинского национального возрождения М. Драгоманову сквозь призму писем Никиты Мандрыки к известному болгарскому ученому, этнографу, литератору, политическому деятелю и дипломату Ивану Шишманову. Письма хранятся в Научном архиве Болгарской академии наук.

Проанализированы и впервые опубликованы два письма М. Мандрыки и отрывок из письма представителей Центрального союза украинских студентов к И. Шишманову. Они иллюстрируют заинтересованность украинской эмиграции научным наследием М. Драгоманова, свидетельствуют о сотрудничестве в этом деле И. Шишманова. Охарактеризована общественно-политическая среда украинской эмиграции в Чехословакии, роль Никиты Шаповала в учреждении украинских высших учебных заведений и научных институтов в этой стране и его отношение к М. Драгоманову.

Ключевые слова: М. Драгоманов, М. Мандрыка, украинская эмиграция, украинское национальное возрождение, И. Шишманов.

Iakimova A. M.

executive director of the Union of Ukrainian organizations in Bulgaria "Mother Ukraine"

M. DRAGOMANOV AND THE UKRAINIAN EMIGRATION (AFTER M. MANDRYKA'S LETTERS TO I. SCHISCHMANOV)

The article covers the issue of the Ukrainian interwar political emigration's attitude to an outstanding figure of Ukrainian national revival M. Dragomanov. The research is based on Mykyta Mandryka's letters to a famous Bulgarian scientist, ethnographer, literary man, political figure and diplomat Ivan Shyshmanov. The letters are kept in the Scientific Archive of National Academy of Science of Bulgaria.

Two letters from M. Mandryka and the extract from the letter from the representatives of the Central Union of Ukrainian Students to I. Shyshmanov are analyzed and published for the first time. They prove Ukrainian emigration to be interested in M. Dragomanov's scientific heritage and testify to the fact of cooperation with I. Shyshmanov. The civil and political environment of the Ukrainian emigration in Czechoslovakia, Mykyta Shapoval's role in founding Ukrainian higher education establishments and scientific institutions in this country, his personal attitude to M. Dragomanov are the themes characterized in the article.

Key words: M. Dragomanov, M. Mandryka, Ukrainian emigration, Ukrainian national revival, I. Shyshmanov.